

Дејан Ћирић

УДК 329.15(497.1):323.22/.28(497.11),,1946”

**Однос комуниста према политичким
неистомишљеницима:
Случај Драгољуба Јовановића у Пироту
1946. године**

Апстракт: Чланак је посвећен анализи механизма деградације политичких противника у раном периоду социјалистичке Југославије, а на примеру сељачког трибуна и левичара Драгољуба Јовановића. Иако је пристао на сарадњу са новим властима овај грађански политичар је од стране комуниста био организовано извргаван физичком насиљу и понижавању, у циљу спровођења нове прерасподеле материјалних вредности, политичке моћи и друштвеног утицаја.

После ослобађања из затвора 1939. Драгољуба Јовановића је у родном Пироту дочекало много људи, уз праву јавну политичку представу, која је требало да остави дубок утисак на посматраче и величином и својом симболиком. Јовановић је од железничке станице кроз град прошао на челу поворке која се састојала од четрнаест воловских запрега¹. Број пари волова симболисао је четрнаест месеци које је провео у затвору, а пратња је указивала на потпуну посвећеност сељацима и њиховој добробити. На тај начин је један политичар потврдио своје чврсте позиције у бирачком телу, а сељаци су доказали да имају ватреног и доследног представника и да се према њему односе са великим поштовањем.

Међутим, било је довољно нешто више од шест година које су донеле корените промене и у потпуности преобразиле политичку и друштвену климу како у Југославији тако и у целом региону да би један познати политичар, плодни писац и угледни универзитетски професор једноставно ишчезнуо из јавног живота. Приликом Јовановићеве посете родном крају током Великог вапшара крајем августа 1946. године, дочек је био све само не љубазан. Ранија добродошлица се претворила у прави кошмар, а некадашња отворена подршка и одушевљење присталица прешло је у млако и пригушено одобравање у приватним разговорима и мањим групама. Нове политичке околности диктирале су сасвим другачије односе, вредности, методе и исходе. Ко се није томе прилагодио, морао је да ћути, да се утопи у главни политички ток или да једноставно нестане.

¹ Д. Јовановић, *Политичке успомене. Испушења 5*, Београд, 1997, 203.

И поред свог богатог и дугогодишњег искуства у врло различитим политичким околностима и режимима, и поред тога што је сасвим јасно осећао да постепено и сигурно губи кредибилитет чак и код својих страначких колега, Драгољуб Јовановић се поткрај августа 1946. одлучио да посети Пирот у намери да искористи велики број окупљених грађана на вашару и поправи своје видно пољуљане позиције.

На самом почетку ваља нагласити да је Јовановић, после почетних неслагања и проблема као што је хапшење и испитивање у полицији², прихватио сарадњу с новим режимом, али уз неке оградe и услове које је лично поставио Јосипу Броз у једном краћем разговору одржаном у Ужичкој улици, у кући инжењера Ацовића 12. децембра 1945. године³.

Али околности су се брзо мењале, услови које је постављала нова власт и намере комуниста никако нису ишли на руку све слабијим грађанским политичарима утопљеним у Народни фронт и Скупштину. Јовановићу је 26. јула 1946, упркос Уставу и Пословнику, одузет посланички мандат у Народној скупштини Србије⁴, а већ 5. августа уклоњен је са места професора на Правном факултету у Београду.⁵ Коначни ударац доживео је од својих страначких колега кад је 11. августа био искључен из Народне сељачке странке.⁶ Са тако ослабљеним позицијама Драгољуб Јовановић је кренуо у свој родни град и као 1939. стигао возом на станицу, где га је очекивала неколицина његових присталица, али у много већем броју и они који су намеравали да добродошлицу претворе у супротност.

Окружни комитет Комунистичке партије у Пироту је 27. августа из Ниша добио обавештење да је Драгољуб Јовановић на путу и да ће стићи у току вечери. Одговорни су одмах пронашли секретара Среског комитета Бранимира Ћирића и секретара Месног комитета Димитрија Стефановића Нишавца, саопштили им новост и дали им неколико упутстава. Окружни комитет је обавезао обојицу секретара да известе чланове својих партијских организација и да пошаљу неке на железничку станицу, где би спречили да долазак Драгољуба Јовановића прерасте у политички митинг. Ако се то не деси, требало их је пропустити и не предузимати ништа пошто су испланирали да сутрадан тај боравак политичког неистомишљеника обрну у своју корист, а њега изврну руглу наочиглед великог броја људи окупљених на традиционалном вашару. Нарочито је наглашено да се избегава физичка сила, да се не наседа на провокације и да у свему томе не

² Д. Јовановић, *Политичке успомене. Mezza voce* 7, Београд, 1997, 162–165.

³ Исто, 193–198.

⁴ Д. Јовановић, *Слобода од страха. Изабране политичке расправе*, Београд 1991, 471.

⁵ Исто, 484.

⁶ М. Павловић, *Драгољуб Јовановић и комунисти*, „Човек изнутра слободан. Драгољуб Јовановић – научник, политичар, страдалник”, приредили: Б. Ђуровић, Д. Ђорђевић, Б. Јакшић, Ниш, 1993, 152.

учествују комунисти, већ да се за то издвоје сељаци и то они који су му некада били одани. Ипак је речено да: „...могу бацити на њега понеко јаје или патлицане, а и да могу да га пљују, али да то не чине комунисти, већ да организују да то чини народ, и то нарочито они људи који су га некада симпатисали, јер ће то имати највише ефекта”⁷.

Међутим, Јовановић је предосећао невољу, или је био на време обавештен и није имао намеру да на било који начин скреће пажњу на себе, па је зато сачекао да из воза изађу сви путници, после чега је неспрметно из последњег вагона изашао и у полумраку, споредном стазом сишао на улицу испод станице, где су га већ чекале чезе. Таман што су кренули, а тридесетак људи се сјурило са станице на улицу и препречило им пут. Извесни Љубомир Ваџић је одмах ухватио коња за узде и задржавао га док су остали Јовановића гађали патлицанима, јајима, пљували на њега, вређали га и прозивали народним непријатељем и плаћеником реакције. Ненад Стефановић, Јовановићев сарадник који је управљао чезом, ударао је нападаче бичем и успео да се извуче, али већ после педесетак метара поново су били заустављени. Тада је на чезе скочио и секретар Месног комитета Комунистичке партије и каменом ударио по глави Ненада Стефановића, а Јовановићу набио шешир на главу и ударао га шакама. За све то време окупљени су стално викали и вређали Јовановића и покушавали да му задају који ударац више. После тога су се некако отргли и отишли у Доњу малу (данашња Дечанска улица) Јовановићевој сестри, мислећи да ће тамо бити безбедни.⁸

Али то је био само почетак понижења кроз које је наредних неколико дана прошао некада омиљени сељачки трибун. Након што се сакрио у кући своје сестре, и седео у соби без упаљеног светла, стотинак његових прогонитеља се окупило испред и уз повике и увреде тражило да се појави и говори. Убрзо је неколико најдрскијих ушло у двориште, па и у кућу где је Јовановић поново доживео ударац песницом и увреде.⁹ Све се завршило тако што се појавио секретар Месног комитета КП Димитрије Стефановић Нишавац и наредио окупљенима да се одмах разиђу. Око куће је током целе ноћи остало неколико чланова Партије, који су по распореду дежурали до јутра.¹⁰

⁷ *Дочек Драгољуба Јовановића у Пироту 1946*, Приредио: М. Цветковић, „Пиротски зборник” 25–26 (2000), 319. Тај занимљиви документ је, нажалост, приређен без информације о томе где се налази оригинал, без неопходне уводне белешке и најосновнијих коментара. Реч је о извештају који је Окружни комитет Комунистичке партије Србије у Пироту саставио 4. 9. 1946. и послао Централном комитету.

⁸ Исто, 319–320.

⁹ У саму кућу ушли су омладинац Драгче Пејчић, начелник Просветног одељења Општинског народног одбора Тихомир Ћирић и шеф Управног одсека Среског народног одбора Милутин Манић Секула, који је у мраку ударио Јовановића, а кад су упалили светло, почео да истерује људе у двориште и на улицу. Види: *Дочек Драгољуба Јовановића у Пироту 1946*, Приредио: М. Цветковић, „Пиротски зборник” 25–26 (2000), 320.

¹⁰ Исто, 320.

Сутрадан, 28. августа, Јовановић је у пратњи неколико својих оданих сарадника, отишао на вашар. И поред тога што је Окружни комитет поново скренуо пажњу да сви морају да се уздрже од физичких напада, уследили су још жешћи нартаји. Тога дана су Јовановића поново тукли, вређали, плували и гађали патлицанима и корама од лубеница, па се он повукао. Међутим, окупљена светина му није дала мира ни на путу до куће у којој је одсео, па га је Нишавац, видно бесан и узбуђен, поново плунуо и вређао, а свему томе се придружила и једна чланица АФЖ-а и организациони секретар Општинског одбора СКОЈ-а. Чак ни после таквог злостављања, Јовановић није посустао и сутрадан је поново изашао, тога пута праћен масом од 300–400 људи. Исте сцене су се поновиле, али због темељније припреме учесника, и сами организатори су признали да се претерало. Јовановић је потпуно умазан ишао кроз узаврелу светину и није ни покушавао да се чисти, него је корачао достојанствено и уздигнуте главе и, између осталог, рекао: „И Исуса Христа су пратили каменицама, па је он победио. То ми је култура. Ако сам крив, што ме не осуде они горе, већ и сада имам велики положај. Узмите пиштољ, па ме убијте.”¹¹ Можда би као врхунац бестијалности могао да се издвоји гест који је починио човек од кога би се тако нешто најмање очекивало. Начелник Просветног одељења Тихомир Ђирић је Јовановића погодио балегом посред лица и после тога још и расправљао с њим.¹²

Наредна два дана Јовановић није излазио него је примао своје сараднике и присталице, дајући им упутства, бодрећи колебљиве и храбрећи уплашене. Пошто није могао да се непосредно обрати грађанима, умножио је своје најважније скорашње говоре и ширио их преко поверљивих људи. Првог септембра је отпутовао за Београд.¹³

Истога дана чланови Окружног комитета су одржали састанак на коме су закључили да су заузели правилан став према Јовановићу, али и да се извештај број чланова Партије, противно упутствима и упозорењима, физички обрачунавао, па су због кршења дисциплине, предложене казне. Признали су да нису успели у намери да напакују Јовановићу и окрену грађане и сељаке против њега, а уз то су стално наседали на провокације и искаљивали свој бес и немоћ првенствено комунисти, међу којима је било и неких познатих локалних функционера. Поред тога су утврдили да је утицај Драгољуба Јовановића порастао у околним селима и да се активност његових присталица и симпатизера јасно осећао. На крају је одлучено да се одрже конференције по селима и неким деловима града и осуди Јовановићев боравак као провокаторски и да се одрже партијски састанци на којима би се објашњавао начин борбе против њега.¹⁴

¹¹ Исто, 321.

¹² Исто, 322.

¹³ Исто, 322.

¹⁴ Исто, 322–323.

Да би се догађаји током тих неколико дана правилно и јасно сагледали и темељно схватили, ваља их упоредити са дочеком из септембра 1939. године без обзира на различите политичке околности, првенствено имајући у виду временску близину. То је потребно због тога што су се оба догађаја одиграла у истом граду, учесници су током главних дешавања пролазили истим улицама, главни учесник је био исти човек, а многи сведоци и непосредни учесници су исти људи.

За разлику од послератног дочека, догађај из 1939. био је суштински различит, јер се одигравао у другачијим околностима и са другачијим поводом. Пре свега, Јовановић је дошао у току дана уз опсежне припреме својих страначких другова и уз обавештење за јавност у виду једног сугестивног плаката, на коме се грађанство позива да дочека госта.¹⁵ Уместо скривања приликом изласка из воза и кретања споредним мрачним стазама, Јовановића је 1939. свечано дочекао велики број људи којима се он први пут обратио на станици. И тада га је чекао обезбеђени превоз до центра града, али нико није ни помишљао да каже нешто против њега, већ је гост био почаствован фијакером украшеним пиротским ћилимима, венцима од цвећа и окружен сеоским девојкама. И 1939. имао је велику пратњу, али том приликом она се састојала од коњаника и поворке од четрнаест пари у јармове упрегнутих волова¹⁶, а не од разбеснеле групе локалних политичких неистомишљеника.

Приликом те велике свечаности Јовановић је три пута држао говор (на станици, на тргу и испред хотела Национал)¹⁷, али током послератне посете није могао да говори, јер је морао да се брани од бројних удараца, разних физичких нартаја и увреда. После изласка из затвора 1939, Јовановић је био практично на врхунцу своје популарности и политичке каријере, али је током посете 1946. морао да брани своје елементарно људско достојанство управо од становника града у коме се родио, стасавао и први пут дошао у додир са левичарским идејама.

Међутим, то није био усамљен случај, нова искушења и још већи проблеми уследили су наредне, 1947. године. Политичка снага Драгољуба Јовановића се одражавала у масовној подршци у Пиротском округу, у неколико села у Бачкој и неколико села у околини Чачка, Крагујевца и Београда. Органи УДБ-е и Комунистичке партије су за време празника, слава и сабора држали велики број зборована којима су Јовановића оцењивали као непријатеља, демагога, а онима који га нису напуштали, прећено је или су били хапшени.¹⁸ Један од таквих

¹⁵ Види фотографију плаката у: Д. Јовановић, *Политичке успомене. Искушења 5*, Београд 1997, 207.

¹⁶ Д. Јовановић, *Политичке успомене. Искушења 5*, Београд 1997, 203. На истој страни је и фотографија тог занимљивог призора.

¹⁷ Исто, 204.

¹⁸ М. Павловић, *Драгољуб Јовановић и комунисти*, „Човек изнутра слободан. Драгољуб Јовановић – књижевник, политичар, страдалник”, приредили: Б. Ђуровић, Д. Ђорђевић, Б. Јакшић, Ниш, 1993, 153.

скупова се вероватно одржао и у Кулском срезу, у централној Бачкој, где се одиграо још један инцидент као у Пироту, али тога пута са још тежим последицама.

Јовановић је 14. фебруара био на слави у селу Сивцу код свог пријатеља Милана Ђурчића, а напад на њега се, као и у Пироту, одиграо на железничкој станици. Најпре га је напала маса од око двеста људи, да би се на самој станици, по његовим проценама, број попео на чак петсто. Нападаци су већином били колонисти, а предводио их је Коста Калуђерски. Током тог дивљања разјарене масе Јовановић је добио бројне ударце, од којих је на крају био сав окрвављен. Тога пута није само он био жртва, већ је сву жестину гнева и безобзирности осетио и премлаћени шеф станице, пошто се није повиновао захтеву Јовановићевих прогонитеља да, противно прописима, упали рефлекторе на перону два сата пре доласка воза. Као узредне жртве појављују се непознати човек са повредом главе, непозната жена са повредом ноге, једна изузетно узбуђена старица и трудница која је због преживљеног стреса доведена до порођајне кризе. У тој великој четворочасовној гужви свакако је било још неких ненамерних и мањих повреда које би још сликовитије приказале докле је сезала оштрина сукоба између новоуспостављене власти и оних који се нису потпуно слагали с њом.¹⁹

На исти начин као и у Пироту нико га није узео у заштиту, тако да је милиција остала потпуно равнодушна без обзира на то што је Јовановић стално понављао да је народни посланик и члан Президијума ФНРЈ и на крају показао и своју посланичку легитимацију.²⁰ Чак и кад су у Пироту насилно провалили у двориште и кућу Јовановићеве сестре, нико надлежан није реаговао да спречи нарушавање приватног поседа и заштити угрожене, већ су они који би морали да га одбране од физичких и вербалних насртаја заправо организовали целоноћно дежурство и на тај начин још више повећавали напетост и борбено расположење. Утисак да су власти биле прилично пасивне појачава и чињеница да и поред спроведене истраге, коју је иницирао сам Јовановић, обавестивши лично министра унутрашњих послова, у Сивцу нико није био кажњен, нити позван на одговорност. Пошто је брзо увидео да надлежни неће казнити изгреднике, Јовановић се 27. априла непосредно обратио савезним и републичким председницима влада, Президијума и министру унутрашњих послова Србије Александру Ранковићу.²¹ Поред протеста, Јовановић је послао и лекарско уверење из кога се видело да је у Сивцу добио ударце по глави, лицу и телу, да је крварио из горње усне и главе и трпео јаке болове због контузије

¹⁹ Д. Јовановић, *Слобода од страха. Изабране политичке расправе*, Београд, 1991, 479–480.

²⁰ Исто, 479–480.

²¹ Исто, 481–482.

неколико ребара. Све то је урадио првенствено због тога што је врх власти упорно покушавао да оповргне догађаје у којима су неистомишљеници комуниста све више били и физички и вербално угрожавани.²²

Такав став и однос према онима који нису били у комунистичким редовима веома се брзо ширио преко штампе честих масовних народних скупова и партијских састанака, тако да је маса своје насилништво у Сивцу оправдавала тврдњама из штампе које су Јовановића сврставале у народне непријатеље, издајнике и сараднике окупатора.²³ Наравно, сваки покушај да се докаже супротно није имао никаквог ефекта, па чак ни легитимација народног посланика коју је Јовановић носио са собом није имала утицаја.

Све то су умногоме појачавале прегрејане политичке страсти србијанске провинције и нарави локалних челника, чији су поступци задобијали гротескно обличје и због тога веома често стварали управо супротан учинак. Упутства која су добијали са високих партијских и државних места неретко су се у главама локалних функционера претварала у готово војничке наредбе, а превелика жеља многих, углавном млађих и нових чланова да се ревносно докажу што пре и што боље преображавала се у право сирово насилништво. Масовност појаве је таквим људима омогућавала да буду потпуно заштићени од осуде јавности, а њихова сила и безобзирност су се најбоље уочавале у тренуцима најжешћих сукоба, кад је и оно мало грађанског стида и обзира једноставно ишчезавало.

У тим гужвама се лична одговорност као категорија потпуно губила и утапала у масу која, заправо, нема лик. Глас једног човека, његова увреда и псовка напосто се утапала у какофонију створену у маси. Све изречено и учињено постајало је дело групе, индивидуа се напосто губила, воља појединца више није постојала, а лична одговорност и кривица губиле су се и преображавале у колективни грех. Партија је оправдавала поступке, јер је постојао циљ да се разлике уклоне за кратко време, па макар и насилним путем. Могуће грешке и претеривања нису се јавно износили и строго су се репавали у уском кругу на партијским састанцима. Најважније су ипак биле невербалне поруке које су на тај начин слате грађанима. Народу је у потпуности и за кратко време постало јасно да нови режим нема ни скрупула, ни стрпљења за све оне који се не уклапају у њихове калупе мишљења, деловања и сарадње. Ако су се тако насилно понели према човеку који је већ дуже време отворено одобравао многе њихове поступке и одлукама са највишег места био укључен у најважније државне установе, шта би тек требало да очекују они који иза себе немају такав кредибилитет и углед?

И поред тога што је Јовановић и пре и за време рата, као осведочени левичар, имао знатне симпатије за комунистичке идеје и циљеве²⁴, и поред тога

²² Исто, 481–482.

²³ Исто, 482.

²⁴ На пример, одобрава одлуке АВНОЈ-а у Јајцу и жали што није био позван на заседање: Д. Јовановић, *Политичке успомене. Mezza voce 7*, Београд 1997, 83–89.

што се у два наврата састајао са Јосипом Брозом ради договора²⁵, и поред тога што је био позиван, као 1943.²⁶ да се непосредно као признати политичар придружи Народноослободилачком покрету, комунисти су га после рата толерисали само до тренутка док им је био од користи.²⁷

Као искусан политичар, он је ту тежњу комуниста примећивао још у току рата, што јасно потврђује кад у својим сећањима каже: „Поставило се питање: Зашто хоће наше борце у народу, а неће нас из централе, неће особито мене? За време рата наваљивали су да ја дођем у Врховни штаб да би ме показивали страним мисијама, а нашим присталицама су давали неке функције само у почетку борбе док је главнина партизана било још у Србији. У Босни мало који наш човек је играо знатнију улогу, посебно ако је остајао привржен својој странци. Напредовали су само они који су ушли у Комунистичку партију.”²⁸

Кад је одржао тросатни говор на првој седници Уставотворног одбора или кад је у Народној скупштини показао неслагање с неким решењима у вези са Законом о задругама 16. јула 1946, брзо је пао у немилост и систематски био оптуживан као реакционаран.²⁹ Тиме је на њега са највиших места била одапета стрела, на је питање његове политичке смрти постало само ствар времена. Јовановића ипак нису штитили Британци, као што је то био случај са Миланом Гролом, нити су за њега, и поред отвореног русофилства, били заинтересовани Совјети, који су штитили Стојана Симића.³⁰

Јовановић је односе са комунистима сматрао за партнерске, а не као односе супротстављених страна без обзира на све знаке нетрпељивости који су се

²⁵ Исто, 175: Александар Ранковић је Д. Јовановића одвео на други разговор са Јосипом Брозом 20. децембра 1944. године.

²⁶ Исто, 137–146: Јовановић је успоставио везу са Главним штабом НОВ за Србију и вршио припреме да се придружи Покрету на Радан планини.

²⁷ Први блиски сусрет са новим властима десно се одмах након ослобођења Београда и то тако што га је Слободан Пенезић већ сутрадан ухапсио и испитивао. Међутим, 7. децембра је преко Кирила Савића био позван да се састане са Александром Ранковићем, Благојем Нешковићем и Милентијем Поповићем. Тај разговор био је увод у краткорочну сарадњу Јовановића и нове комунистичке власти. Убрзо након тог разговора уследио је и сусрет са Јосипом Брозом. О том времену Јовановић каже: „Осамнаестог фебруара смо ушли у Народноослободилачки фронт за Србију, а већ 23. сам са балкона Народног позоришта говорио у част Црвене армије... у априлу (1945) смо већ били чланови АСНОС-а или Скупштине за Србију... ја сам враћен на Правни факултет у рангу редовног професора.” О томе види: Д. Јовановић, *Политичке успомене. Mezza voce* 7, Београд 1997, 158–161, 175–176.

²⁸ Исто, 165–166.

²⁹ Исто, 176.

³⁰ Б. Петрановић, *Драгољуб Јовановић – идеје и судбине политичара*, „Човек изнутра слободан. Драгољуб Јовановић – књижевник, политичар, страдалник”, приредили: Б. Ђуровић, Д. Ђорђевић, Б. Јакшић, Ниш, 1993, 78. Петрановић каже да позивање Д. Јовановића на СССР као тачку ослонаца Југославије Стаљину није значило баш ништа пошто је он признавао само оне снаге које су потпуно утопљене у КПЈ.

показивали још у току рата. У разговорима са највишим челницима Комунистичке партије он је показивао знатну дозу самопоуздања, а у преговорима је постављао услове. У разговору са Благојем Нешковићем, Милентијем Поповићем и Александром Ранковићем у вези са приступањем Народној фронту, Јовановић им је замерио што га сматрају за конкуренцију коју треба ослабити, а не за савезника који ће их ојачати.³¹ Исто тако, кад је разговарао са Јосипом Брозом, категорички је одбио место изасланика у Москви, јер је прозreo њихове намере да га на тај начин безболно уклоне са политичке сцене на којој би био сувише незгодан противник.³² То је био прилично слабашан мамац, на који се политичар Јовановићевог калибра није могао ухватити, јер је одмах схватио да би на тај начин прво био скренут од главних политичких дешавања, а онда убрзо и потпуно искључен са политичке позорнице. После тога режим је схватио да мора да мења методе борбе и убрзо знатно заострио однос према њему.

Августовски догађаји у Пироту несумњиво су јасан одраз укупне политичке и друштвене атмосфере у земљи која је била толико запаљива како због супротности током протеклог рата тако и због природе нове власти израсле на темељу сукоба који је имао и одлике грађанског оружаног конфликта. Одатле потиче готово војничка природа комунистичке партијске организације и милитантан однос припадника према свима онима који се нису слагали с њеним циљевима, методама и идеологијом. Била је то крајње упрошћена представа друштвене стварности, која се састојала од две супротстављене крајности, а коначан исход је могао бити једино уклањање или промена свести оних који се нису уклапали у ту слику. То се изузетно јасно видело током Јовановићевог борава у родном крају.

Све је почело кад је Срески комитет у Пироту добио из Ниша нешто што би могло да се назове обавештајни податак о томе да ће Јовановић доћи. Из тога се лепо види да је власт на њега стално мотрила, али чињеница да је том приликом избегао да буде примећен казује да је он тога био свестан. Јасним начелом војничког старешинства информација се, уз детаљна наређења, преноси даље кроз партијску хијерархију до чланова који су били крајњи извршиоци воље највиших функционера. И као у војној тактици, упутства су предвиђала различите могућности којима би догађаји могли да теку тако да се мало тога препуштало случају.

Целокупном акцијом су, попут војних заповедника, управљали локални партијски челници и повремено сами учествовали својим непосредним делањем, чиме су своје подређене учвршћивали у уверењу да извршавају праведни задатак. У главном документу се види да су они слали директиве, каже се да је **Окружни комитет скренуо пажњу**, да је **Лужнички добио задатак**, да је

³¹ Д. Јовановић, *Политичке успомене. Mezza voce* 7, Београд 1997, 189.

³² Исто, 195.

Нишавац наредио, да су секретар Месног комитета и известан број чланова Партије прекршили партијску директиву, да је Окружни комитет повео истрагу на основу података којим располаже УДБ-а.³³ На крају, као логичан завршетак једне акције, следио је опширан извештај са закључцима и предлозима за даље деловање.

На тајним састанцима Политбироа КПЈ Јосип Броз је говорио да се Јовановићу не сме дозволити да слободно делује и да је он најопаснији, па га зато треба раскринкати. Броз и Политбиро имали су такав став највише због тога што је Јовановић желео да задржи посебност своје странке у оквиру Народног фронта и као такав био опасан конкурент иако су у том телу заседали и други грађански политичари. Наравно, он је комунистима послужио као добар параван вишестраначја и политичких слобода пред страним силама, на које се морало рачунати.³⁴

И поред свих мука и проблема које му је задавао нови режим, Јовановић је ипак имао разумевања за такво поступање комуниста. Он каже: "Нисам губио из вида да су наши комунисти људи који скоро никад нису дисали нормалан ваздух ни живели нормалним животом: под Обзномом и Законом о заштити државе, на робији, у илегалству, и најзад у власти, и то на власти после борбе тако необичне и ненормалне. То разумевање њихове психе помогло ми је да будем спокојан у часовима кад би ме љутина и пркос одвели на рђав пут."³⁵

У свакој политичкој акцији увек се поставља питање делотворности метода и оправданости употребљених средстава. Окружни комитет је признао да су направљене бројне грешке и поред чврсто устројеног система примања детаљних упутства и беспоговорног извршења задатака. Циљна група била је добро одређена будући да су сељаци били окупљени у великом броју током вашара и да су они најјаче упориште Драгољуба Јовановића, али исто тако и најшири друштвени слој у земљи из кога су комунисти желели да регрутују нове чланове и симпатизере. Као учесници у тим догађајима се, поред сељака и комунистичких функционера, јављају млади људи у оквиру СКОЈ-а (Јовановића је током првог дана боравка ударио и плуноу посред лица организациони секретар Општинског комитета СКОЈ-а Ставра Стоимировић) и представница женске популације у лицу једне активисткиње АФЖ-а из Цариброда. На тај начин је нова власт желела да покаже да није она организовала прогон политичког неистомишљеника, већ да то чине баш сви слојеви грађана здружени у јединствени фронт.³⁶

³³ Дочек Драгољуба Јовановића у Пироту 1946, Приредио: М. Цветковић, „Пиротски зборник” 25–26 (2000), 319–322.

³⁴ М. Павловић, Драгољуб Јовановић и комунисти, „Човек изнутра слободан. Драгољуб Јовановић – књижевник, политичар, страдалник”, приредили: Б. Ђуровић, Д. Ђорђевић, Б. Јакшић, Ниш, 1993, 150.

³⁵ Д. Јовановић, Политичке успомене. *Mezza voce* 7, Београд 1997, 172.

³⁶ Исто, 321.

Занимљиво је да су обе стране рачунале на неодлучне и да су примењивале различите начине за придобијање присталица. Јовановић их је тајно окупљао у кући у којој је одсео и том приликом их храбрио, давао им упутства и делио писани материјал, док су комунисти организовали партијска саветовања, велике јавне народне зборове, делили савете, али се нису устезали ни од претњи. Јовановић је током тих неколико дана користио свој велики углед, искуство, раније стечене позиције и положај недужне жртве, док су комунисти рачунали на заслуге у ратној победи, своју знатну бројност, потпуно учешћа у непосредној власти и већ опробано застрашивање физичком силом.

Још на самом почетку су застрашивање и строги поступци били добро опробан и делотворан метод. Било је довољно да се неко нађе у Јовановићевој близини, па да падне у немилост режима. На пример, Слободанка – Данка Стефановић из Пирота, која је, заједно са својим мужем и двојницом синова, била добро позната у целом крају као сарадница партизана, била је опозвана као делегат у Великој народној скупштини Србије само зато што је са још неколико делегата посетила Јовановића у Београду.³⁷ Сва лица која су излазила из његове куће легитимисана су, спровођена у станицу милиције и тамо претресана до голе коже. Без објашњења и са револвером притиснутим на груди у полицију је био спроведен посланик из редова Сељачке странке Милош Поповић, 26. априла 1947, а дан раније био је претресан адвокат Јевто Павић, доскорашњи министар правосуђа у Црној Гори.³⁸

У суштини сукоба и у Пироту и у Сивцу јесте немилосрдна борба за нову расподелу материјалних богатстава, реалне политичке моћи и друштвеног угледа. Нису случајно у Сивцу главни батинаши били колонисти.³⁹ Сви они су се осећали дужницима новог режима, јер су добили и куће и земљишна имања, па су зато тако ватрено наступали против људи ван Комунистичке партије. Јовановић је у Пироту током првог дана боравка двојници насилника рекао да су једном од њих дали ципеле, а другом капут да би викали на њега.⁴⁰ Готово да су припадност Партији осећали као припадност неком клану или братству које им је обезбеђивало материјалну сигурност и могућност брзог напредовања на друштвеној лествици коју раније нису имали.

Драгољуб Јовановић је био жртва таквог осиног и сировог режима чији се људи још нису сналазили у мирнодопским условима, па су због тога бахато поступали са неистомишљеницима, док су комунисти били жртве сопствених нарави, неумерености и претеране жеље да се политичке разлике што пре и

³⁷ Исто, 166, 170.

³⁸ Д. Јовановић, Слобода од страха. *Изабране политичке расправе*, Београд, 1991, 482.

³⁹ Исто, 480.

⁴⁰ Дочек Драгољуба Јовановића у Пироту 1946, Приредио: М. Цветковић, „Пиротски зборник” 25–26 (2000), 321.

заувек укину. Драгољуб Јовановић је, иако сам и наизглед слабашан, својим гандијевским држањем победио чврсто устројену, и током рата и револуције прекаљену, политичку организацију, јер је непружањем активног отпора свакако придобио прикривене симпатије грађана за себе за разлику од противника који су непримереним понашањем радили против себе. Стрпљење, самопоуздање и смиреност мудрог и искусног појединца накратко је надвладало нестрпљивост, неумереност и физичку силу гомиле. На крају је партијски комитет сам признао грешке и неуспех, али ту изгубљену битку није сматрао за крај рата.

Међутим, југословенски комунисти су тек имали да се изграђују и прилагођавају новим условима. Наравно, безобзирност и оштрина њихових поступака исто је тако последица личних карактерних особина и одвећ озбиљно прихваћених упутстава, препорука и наређења са врха државне и партијске хијерархије. Они се, за разлику од Јовановића, нису најбоље снашли у датој ситуацији, већ су поступили саобразно својим наравима, безуспешно покушавајући да се обуздају.

Код комуниста су прегрејане политичке страсти и осећај надмоћи надвладали разборитост духа, јер је добитак у сукобу био исувише велики, док тренутна друштвена клима није била наклоњена одмереним идејама и трезвеним политичарима какав је био Јовановић. Рат је био завршен тек нешто више од годину дана пре тог догађаја, победнички дух и жеља да се потпуно несметано изграђује ново друштво и другачији начин владања била је изузетно јака, нови режим је још водио борбу за уклањање остатака непријатеља из недавно окончаног грађанског рата, па је тако и ућуткивање једног, истина угледног, интелектуалца из *ancien regime* била готово уобичајена и пожељна појава, уз очекивано и свесрдно друштвено одобравање.

Summary

Dejan Ćirić

Communist Attitudes towards political opponents: the Case of Dragoljub Jovanović in Pirot in 1946

The article analyses mechanism of degradation of political opponents in the early period of socialist Yugoslavia, upon the example of pre-war politician, peasant leader and leftist Dragoljub Jovanović. Author compares two Jovanović's visits to Pirot. Before the war, in 1939, after being released from prison, he was greeted in his birthplace and main voting base triumphantly. However, in 1946 communists arranged public defamation, followed by humiliation and physical violence, in certain cases carried out by the same people. He could not have been spared even when accepting cooperation with new authorities because a need for new division of material resources, political power and social influence was stronger than all other tendencies and needs. Action with the aim of destroying his reputation and political influence was organized by Communist party and UDB (Direction for the State Security) and was supposed to be "spontaneous revolt" of the citizens. With his dignified behaviour, Jovanović avoided to submit to the provocation and even strengthened his reputation among the followers. His political influence, however, was put completely on the margin. After public violence over such a respectable politician, it was clear that communists were to permit no political rivals. Due to clumsiness, violence, zeal and ambition, local organizers of the action against Jovanović made to the new regime more damage than use, because they revealed totalitarian nature of the authorities. But, after the war it could not change anything at the political scene.